

БАПТИСТИ ТА ЕКУМЕНІЧНІ ВІДНОСИНИ: *український і глобальний досвід*

Анотація. На початку ХХІ століття в Україні відбулися значні зміни в релігійному середовищі, зокрема, посилилася міжконфесійна співпраця католиків, євангеліків і православних в освітніх і соціальних сферах. З початком війни в Україні між церквами посилилася спільна волонтерська діяльність. Разом з цим, серед простих віруючих та священнослужителів існують стереотипи щодо екуменізму. Автор статті аналізує причини формування цих стереотипів, намагається зруйнувати міф про баптистський антиєкуменізм і закликає до переосмислення ставлення до екуменічного руху через засвоєння результатів двосторонніх теологічних діалогів і використання підходу рецептивного екуменізму для вивчення досвіду інших конфесій для збагачення власної традиції.

Ключові слова: *баптисти, екуменічний рух, рецептивний екуменізм, Всесвітній баптистський альянс, Римо-католицька церква, діалог*

Title: “Baptists and Ecumenical Relations: Ukrainian and Global Experience”.

Abstract. At the beginning of the twenty-first century, significant changes took place in Ukrainian religious environment. These changes intensified interdenominational cooperation of Catholics, Evangelicals and Orthodox in the educational and social spheres. The outbreak of the full-scale invasion of Russian Federation into Ukraine, increased joint volunteer activities between the churches. At the same time, ordinary believers and clergy still some stereotypes about ecumenism. The author of the article analyses the reasons for the formation of these stereotypes, tries to disavow the myth of Baptist anti-ecumenism and calls for a rethinking of the attitude towards the ecumenical movement through the assimilation of the results of bilateral theological dialogues and the use of the receptive ecumenism approach for studying and absorbing the experience of other faiths to enrich one's own tradition..

Keywords: *Baptists, ecumenical movement, Receptive Ecumenism, Baptist World Alliance, Roman Catholic Church, dialogue*

Олександр Гейченко, PhD (University of St Andrews, UK), Ректор, Одеська богословська семінарія. ORCID: 0000-0002-0677-3456

Вступ

♦ На початку двадцять першого століття українське релігійне середовище пережило низку суттєвих змін. Одна з них – це розвиток міжконфесійного діалогу і контактів між представниками різних конфесійних груп. Католики, євангеліки та деякі православні стають все більш відкритими до щирого і довірливого діалогу та співпраці в освітніх і соціальних сферах.

Так, після 2014 року в Україні була започаткована спільна докторська програма Євро-Азіатської акредитаційної асоціації (Є-AAA) і Кафедри релігієзнавства Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова (Київ, Україна). Ця програма стала платформою для представлення та обговорення важливих теологічних та соціально релевантних тем для представників євангельської, католицької та православної спільнот. Своєю чергою Східноєвропейський інститут теології^[1] проводить регулярні семінари і конференції, які приваблюють учасників і доповідачів з різних деномінацій.

На низовому рівні ще з часів Революції гідності (жовтень 2013 – лютий 2014) і російсько-української війни на сході України (березень 2014 – лютий 2022) члени різних церков працювали разом у волонтерських організаціях та громадських ініціативах. Ця тенденція лише посилювалася з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року. Складається враження, що недовіра та відсторонення поступово відступають, натомість визріває зацікавленість і відкритість до міжконфесійного діалогу.

Разом з тим в середовищі простих членів церкви, а подекуди і священнослужителів, побутує багато стереотипів, які стоять на заваді справжнього діалогу. В цій статті я, як представник баптистської спільноти, хочу критично осмислити деякі з факторів, які сформували підозріле ставлення до єкуменічного руху в баптистському середовищі.

В першій частині своєї статті я зроблю огляд існуючого ставлення українських баптистів до єкуменічного руху, який ґрунтується на власних спостереженнях і роздумах. Далі я спробую показати, що баптистський антиєкуменізм – це міф. Для цього я зроблю стислий огляд єкуменічної діяльності Всесвітнього баптистського альянсу на прикладі двосторонніх діалогів з Римо-католицькою Церквою. У завершальній частині статті я познайомлю читачів з концепцією рецептивного єкуменізму, яка була запропонована британським католицьким теологом Полом Мюрреєм, і наразі є чи не найбільш продуктивною формою єкуменічної взаємодії.

^[1] В минулому – Слов'янський дослідницький та ресурсний центр, дослідницька гілка Є-AAA.

Ця стаття є запрошенням, яке адресоване служителям а також думаючим членам церков ВСЦ ЄХБ, до переосмислення нашого ставлення до єкуменічного руху, двосторонніх теологічних діалогів і, особливо, до того, чому ми могли би навчитися у представників інших конфесійних родин. Розуміння власної ідентичності, її сильних і слабких сторін, завжди відбувається через зустріч з іншими, які відрізняються від нас. Вміння вчитися через такі зустрічі є ознакою живої і здорової традиції віри.

УКРАЇНСЬКІ БАПТИСТИ ТА ЕКУМЕНІЧНІ ВІДНОСИНИ

◆ У багатьох українських баптистів словосполучення «єкуменічний рух» або «єкуменічні відносини» скоріш викликає здивування, а у випадку священнослужителів старшого віку – певне занепокоєння та напруження. Ця реакція, на мою скромну думку, пов'язана з низкою факторів.

По-перше, ця ставлення до єкуменічного руху виникло в конкретних історичних обставинах, які вплинули як на формування служителів, так і на їх ставлення до діалогу з представниками інших конфесій. За часів СРСР участь у єкуменічних процесах активно підтримувалася державою і була, як здається, частиною інструментарію з реалізації зовнішньої політики комуністів. Вимога підтримувати боротьбу за мир, поширювати схвальні оцінки соціалістичного режиму та відбілювати його в очах світової спільноти – все це було невід'ємною частиною різних єкуменічних подій та відносин.

До того ж історично баптистські церкви в Російській імперії і пізніше в СРСР рухалися в фарватері впливу германського та американського баптизму. Германський баптизм вплинув на баптизм в Російській імперії в тому сенсі, що питання єдності і міжконфесійних контактів були прив'язані до певного розуміння водного хрещення як обов'язкової передумови євхаристичного спілкування.^[2]

Своєю чергою знайомство з американським баптизмом було головним чином обмежено Південною баптистською конвенцією (ПБК). На певному етапі свого розвитку ПБК перетворилася на достатньо ексклюзивістську спільноту в плані теологічної позиції і ставлення до представників інших конфесій.^[3] Тому можна собі уявити, що все це до

^[2] Oleksandr Geychenko, *Brotherhood in Christ: Towards a Ukrainian Baptist Perspective on Associations of Churches* (Studies in Theology Series; Carlisle, Cumbria: Langham Academic, 2024), 46-47.

^[3] Як відомо, у 2004 році ПБК вийшла з Всесвітнього баптистського альянсу, мотивувавши це відхиленням ВБА від біблійного вчення. Див. Don Hinkle, 'SBC Severs Ties with BWA as Theological Concerns Remain', Baptist Press, 15 June 2004, <https://www.baptistpress.com/resource-library/news/sbc-severs-ties-with-bwa-as-theological-concerns-remain/>.

певної міри вплинуло на насторожене ставлення українських баптистів до єкуменічного руху.

По-друге, серед баптистів в цілому і баптистських служителів зокрема побутують певні стійкі стереотипи стосовно цілей єкуменічного руху та природи єкуменічних процесів. Так, для багатьох представників баптистських церков єкуменічний рух – це про створення єдиної релігії, так званої «релігії антихриста», яка має звести всі релігійні переконання до спільного знаменника, до такої собі релігійної амальгами, де всі відмінності, а з ними і істина, розчиняються і створюють підґрунтя для приходу самого антихриста. Ці уявлення про єкуменічний рух поширювалися непоінформованими проповідниками та лідерами думок і некритично сприймалися широкою аудиторією.^[4] Заради справедливості слід зазначити, що в рамках єкуменічного руху і Всесвітньої ради церков (ВРЦ) було достатньо дій і ініціатив, які викликали нерозуміння і навіть спротив.^[5]

В іншій інтерпретації єкуменічний рух має привести до організаційного об'єднання християнських конфесій у своєрідну «надцеркву», те, що також називають «органічною єдністю» або «структурною єдністю», маючи на увазі інституційну єдність і підпорядкованість єдиному центру.^[6] Носії таких поглядів мало знайомі з єкуменічним рухом, його трансформацією і зміною цілей. Глибоко вкорінені стереотипи дещо далекі від реальності, а те, що вони все ще побутують в баптистських колах зайвий раз свідчить про низький рівень обізнаності стосовно

[4] Вячеслав Алексеев, Андрей Григорьев, *Религия антихриста* (Новосибирск: Посох, 1997), 98–107.

[5] Див. наприклад, виступ корейської теологині Чон Хьон Кьон у 1991 році під час Генеральної асамблеї ВРЦ в Канберрі (Австралія), <https://web.archive.org/web/20060104021822/http://www.cta-usa.org/foundationdocs/foundhyunkyung.html>. Виступ викликав критику православних і євангельських учасників асамблеї. Звіт очевидця про виступ і реакцію на нього див. С. Rene Padilla, 'Come, Holy Spirit, Renew the Whole Creation,' in *Beyond Canberra: Evangelical Responses to Contemporary Issues*, ed. Bruce J. Nicholls and Bong Rin Ro (Oxford: Regnum/Lynx, 1993), 32–34.

[6] Хоча органічна єдність була однією з початкових цілей руху, вона не передбачала жорсткої вертикалі. Див. 'Report,' in *The Second World Conference on Faith and Order held at Edinburgh, August 3-18, 1937*, ed. Leonard Hodgson (London: SCM Press, 1938), 252–53; 'Отчет секции по единству (Третья Ассамблея ВСЦ, Нью-Дели, 1961)' в *Экуменическое движение: Антология ключевых текстов*, сост. Майкл Киннамон и Брайан Коуп (Диалог; Москва: ББИ, 2002), 101–106; 'Reports of Sections: Unity,' in *The New Delhi Report: The Third Assembly of the World Council of Churches 1961* ed. W. A. Visser't Hooft (London: SCM Press, 1962), 116–34. Поп. W. A. Visser't Hooft, 'The Significance of the World Council of Churches,' in *Man's Disorder and God's Design: The Amsterdam Assembly Series. A One-Volume Edition of Four Books*. Book I: The Universal Church in God's Design (New York: Harper & Brothers, 1949), 182–88.

цілей і суті екуменічного руху. Нажаль, навіть якщо ця ситуація і змінюється, то дуже повільно. До прикладу, навіть у навчальних закладах ВСЦ ЄХБ екуменічний рух та знання про нього обіймають дуже периферійне місце у навчальних планах програм.^[7] Все це тільки підсилює щільність туману в уявленнях про екуменічний рух.

По-третє, існуюча позиція відображає панування в середовищі баптистів певних стереотипів щодо представників інших конфесій, зокрема, історичних церков. Ці стереотипи сформувалися в результаті історичного досвіду, коли баптистська меншина була об'єктом тиску і навіть переслідувань з боку держави і державної церкви, якою на той момент була Православна Церква. Те, що багато людей належали до цієї церкви за фактом народження і не були дійсно воцерковленими, вплинуло на поширення серед баптистів уявлень про те, що ці народні маси не мають трансформуючого релігійного досвіду, який заміщений формалізмом у більшості представників панівних конфесій.

Засвоєні баптистами стереотипи є досить стійкими і можуть утримувати від зацікавленості в екуменічному діалозі, бо – «чи може бути щось добре з Назарету?» (Ів. 1:46). Можливо такі уявлення і мали певні підстави, однак конфесії також змінюються. Стереотипи руйнуються при особистій зустрічі з реальними людьми та знайомстві з їх релігійними практиками та досвідом.

Окрім вказаних вище історичних факторів в самій баптистській традиції існують конкретні структурні, внутрішньо-конфесійні і теологічні фактори, які ускладнюють участь у двосторонніх чи багатосторонніх екуменічних діалогах або роблять її практично неможливою.

Перш за все, ключову роль в баптистській еклезіології відіграє помісна громада/спільнота віри. Регіональні об'єднання церков або національний союз – це певна форма еклезіального буття, яке все ж таки є відмінним від помісної громади. У свідомості більшості баптистів певні форми взаємодії і співпраці за межами помісної церкви мають скоріше прагматичне значення. Разом з цим, самі асоціаційні практики та мова, що використовується для опису союзу чи об'єднань церков, заперечують виключно прагматичне розуміння еклезіального буття за рамками помісної церкви.^[8] Оскільки помісна громада є центром церковного життя, то дуже складно говорити про спроби діалогу за її рамками, особливо у ситуації, коли відсутні структурні інструменти для такого діалогу.

^[7] Інститут екуменічних студій УКУ, 'Міжконфесійна академічна співпраця українських семінарій: становище та перспективи. Попередній звіт про дослідницький проєкт (рукопис) (2024).

^[8] Детально про це див.: Geychenko, *Brotherhood in Christ*, 261-65.

До того ж в структурі ВСЦ ЄХБ відсутній комітет чи група, яка би займалася теологічними питаннями, а також діалогом з іншими конфесіями безпосередньо. Союз має пастирський комітет, статутний комітет, місійний комітет тощо. Частково питаннями теології займається пастирський комітет, інколи в якості експертів залучаються викладачі баптистських вишів, однак комітет з питань теології або екуменічних відносин відсутній. Це відрізняє ВСЦ ЄХБ від, скажімо, Баптистського союзу Великої Британії, де за відносини з іншими деномінаціями відповідає Комітет віри та суспільства (Faith and Society Team).^[9] Також у баптистів Великої Британії існує певна історія екуменічних відносин, зокрема з Англіканською Церквою.^[10]

Якщо ж абстрагуватися від суто еклезіологічних та структурних особливостей баптистської традиції і звернути увагу на теологічні впливи, то тут варто відзначити, що на етапі формування ВСЦ ЄХБ за часів незалежності головний вплив на служителів відбувався за двома магістральними лініями: а) фундаменталістська теологічна траєкторія Джона Макарута мол., поширювана через публікації, певні навчальні заклади, заходи і діячів; б) публікації, практична допомога та пов'язаний з нею опосередкований теологічний вплив ПБК.

Джон Макарут мол. – американський євангельський пастор з Каліфорнії (США), широко відомий своїми фундаменталістськими поглядами а також практикою «подвійного відділення» – це коли церква чи фонд не просто не співпрацює з тими, чиї погляди відрізняються, а коли фонд не співпрацює з церквами чи організаціями, які підтримують відносини з тими, чиї теологічні погляди відрізняються від поглядів Макарута. Він та підтримувані його фондом організації були присутні і активно діяли в незалежних республіках колишнього СРСР. Завдяки фонду здійснювалася підтримка низки проєктів з заснування помісних церков в цих країнах, фінансувалася місіонерська діяльність і деякі навчальні заклади. Суттєвий непрямий вплив здійснювався через обширну програму перекладу, видавництва та поширення книг авторства Макарута (переважно російською мовою), зокрема «Навчальної Біблії Макарута» з його коментарями, коментарів на Новий Заповіт, а також через книги авторів, близьких до його теологічної траєкторії. Ці публікації системно і безкоштовно поширювалися серед священнослужителів ВСЦ ЄХБ, завдяки чому створювався певний ідейний

^[9] Baptist Union of Great Britain, 'Connecting,' *Baptists Together*, accessed 04.01.2025, <https://www.baptist.org.uk/Groups/312869/Connecting.aspx>.

^[10] Baptist Union of Great Britain, 'Churches Working Together: Local and National,' *Baptists Together*, accessed 10.01.2025, https://www.baptist.org.uk/Groups/220635/Churches_Working_Together.aspx.

простір, в якому формувалося мислення служителів церков. Окрім видавництва фонд Макарута також фінансував проведення низки конференцій, семінарів, а також вкладав кошти у розвиток і підтримку діяльності певних лідерів впливу, через яких транслював свої погляди.

Вплив ПБК не був настільки ж системним, як вплив Макарута. Відносини ВСЦ ЄХБ з цим церковним об'єднанням були на рівні партнерства між обласними об'єднаннями та конвенціями окремих штатів. Партнерства були спрямовані на практичні речі: заснування нових церков, благовістя, розвиток недільних шкіл і літніх таборів, гуманітарні і соціальні проєкти. Як вже зазначалося вище, в ПБК в кінці 1980-х – на початку 1990-х відбулася зміна теологічного вектору, яка призвела до розриву з ВБА, не говорячи вже про екуменічні відносини з іншими традиціями. Регулярні візити команд та спільна діяльність українських та американських церков створювали умови для обміну думками та практиками. Разом з цим ПБК не мала прямого впливу, однак опосередковано, через неформальні контакти та обмін досвідом, представники церков ПБК могли стверджувати священнослужителів у нормативності підозрілого ставлення до екуменічного руху.

Все це разом взяте, а можливо і інші фактори, призвело до того, що екуменічна діяльність на даному етапі не є пріоритетним напрямом діяльності ВСЦ ЄХБ.

Разом з цим, варто зазначити, що організаційно ВСЦ ЄХБ залишається частиною Європейської баптистської федерації (ЄБФ) та ВБА, що докорінно відрізняє його від ПБК. ЄБФ і ВБА мають активні екуменічні контакти з представниками інших деномінацій. Таким чином, ВСЦ ЄХБ має доступ до результатів цих контактів у вигляді документів, і до досвіду участі в подібних зустрічах.

Окрім цього існують певні форми міжконфесійної взаємодії і діалог та співпраця на локальному чи особистому рівні. Так, представники ВСЦ ЄХБ приймають участь в подіях, організованих Конференцією європейських церков,^[11] ВСЦ ЄХБ є членом і постійним учасником роботи Ради євангельських-протестантських церков України^[12] та Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій.^[13] Деякі помісні громади проводять спільні заходи разом зі священнослужителями інших конфесій,^[14]

[11] Див. виступ представниці ВСЦ ЄХБ на Генеральній асамблеї КЄЦ у Таллінні (14-20 червня 2023), <https://www.youtube.com/watch?v=l-GEjZ451gU&list=PL83gYD9sZiJvt7UoxehezZthHs8Sy-mc&index=10>.

[12] Рада євангельських протестантських церков України, <https://repcu.org/about/>.

[13] Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій, <https://vrciro.org.ua/ua/council/members>.

[14] Див. канал Ірпінської біблійної церкви: <https://www.youtube.com/watch?v=MlgVd5p9waQ>

існує певна взаємодія і співпраця на персональному рівні між викладачами і теологами різних конфесій. Тобто, певний рівень екуменічної взаємодії є, однак він точно не є структурованим і системним.

Системний і глибокий підхід баптистів до екуменічних відносин ми можемо побачити на прикладі міжнародних об'єднань, зокрема – Європейської баптистської федерації і Всесвітнього баптистського альянсу, мова про який піде у наступному розділі статті.

ВСЕСВІТНІЙ БАПТИСТСЬКИЙ АЛЬЯНС І ЕКУМЕНІЧНІ ВІДНОСИНИ

♦ Всесвітній баптистський альянс був заснований у 1905 році в Лондоні. Станом на сьогодні він об'єднує 246 національні союзи зі 128 країн і територій та налічує 51 млн членів і 176 тисяч церков по всьому світу. ВБА це «глобальний рух баптистів, які поділяють спільне сповідання віри в Ісуса Христа, об'єднані Божою любов'ю щоб підтримувати, підбадьорювати та підкріпляти один одного під час проповіді і втілення Євангелія Ісуса Христа в силі Святого Духа перед загибим ти зраненим світом».^[15]

Одним з основних аспектів діяльності ВБА є сприяння християнській єдності. Конституція і устав ВБА стверджують, що ВБА намагається «сприяти розумінню і кооперації серед баптистів і, там де це можливо, з іншими християнськими групами задля збереження нашої єдності у Христі».^[16] Це, зокрема, відбувається через низку двосторонніх теологічних діалогів.^[17]

Діалоги здійснюються через Комісію з баптистської доктрини та єдності. Мета таких діалогів полягає в проясненні теологічних позицій сторін і поглибленні взаєморозуміння, зокрема це полягає «у реалізації Ісусової молитви за єдність Церкви. Комісія бере участь у програмах, спрямованих на покращення міжцерковного порозуміння та співпраці, особливо щодо Всесвітніх християнських спільнот, і робить результати досліджень доступними для сім'ї ВБА. Аналізує причини роз'єднаності серед баптистів та пропагує шляхи подолання цієї роз'єднаності».^[18]

^[15] Baptist World Alliance, 'Mission and Vision,' accessed 28.11.2024, <https://baptist-world.org/mission-vision/>.

^[16] Baptist World Alliance, 'Constitution and Bylaws (July 10, 2024),' Article VIII.1, p. 35., https://baptistworld.org/wp-content/uploads/2024/07/BWA-Constitution-and-Bylaws_Adopted-July-2024-FINAL.pdf.

^[17] Про діалоги та підсумкові документи див., Baptist World Alliance, 'Bilateral Dialogues,' accessed 10.01.2025, <https://baptistworld.org/dialogues/>.

^[18] Baptist World Alliance, 'Commissions,' accessed 28.11.2024, <https://baptistworld.org/commissions/>.

Офіційний сайт ВБА дає в хронологічному порядку перелік діалогів, що вже відбулися:

- 1973-1977 Діалог ВБА і Всесвітнього альянсу реформатських церков.
- 1984-1988 Перша черга діалогу ВБА і Римо-католицької церкви (РКЦ).
Тема: «Християнське свідчення у сучасному світі».
- 1986-1989 Діалог ВБА і Всесвітньої лютеранської федерації.
- 1989-1992 Діалог ВБА і Всесвітньої менонітської конференції.
- 2000-2005 Діалог ВБА і Англіканської спільноти.
- 2006-2010 Друга черга діалогу ВБА і РКЦ. Тема: «Слово Боже в житті Церкви».
- 2013-2018 Діалог ВБА і Всесвітньої методистської ради.
- 2017-2021 Третя черга діалогу ВБА і РКЦ. Тема: «Динаміка Євангелія і свідчення Церкви сьогодні».

Цей список свідчить про достатньо активну і різнобічну екуменічну діяльність ВБА, яка спрямована на сприяння християнській єдності.

Також на сайті ВБА є доступ до електронних версій підсумкових текстів звітів.^[19] Корпус звітів становить суттєву джерельну базу для всіх, хто зацікавлений в кращому розумінні як баптистської традиції, так і тих точок дотику, які були визначені учасниками в ході двосторонніх діалогів. Окрім цього документи можуть допомогти у вивченні екуменічної діяльності ВБА і тих процесів, які приводять до конвергенції поглядів учасників діалогів і сприяють більш поглибленому розумінню один одного.

Сам процес діалогу передбачає наявність певного стартового ставлення, яке стимулює взаємне пізнання та приводить до позитивних результатів. Наприклад, як зазначає католицький теолог Пол Мюррей,

різноманітні здобутки, отримані внаслідок двосторонніх діалогів протягом останніх сорока років у плані поглиблення взаєморозуміння та доктринального прояснення (які разом становлять одні з найкращих прикладів конструктивного християнського богослов'я протягом одного покоління), стали можливими лише завдяки тому, що постійні учасники були готові прийняти виклик уважно прислухатися до іншої традиції, прагнути глибше зрозуміти її та бути відкритими до прийняття особливих дарів іншого.^[20]

^[19] Baptist World Alliance, 'Bilateral Dialogues,' accessed 10.01.2025, <https://baptistworld.org/dialogues/>.

^[20] Paul D. Murray, 'Receptive Ecumenism and Catholic Learning – Establishing the Agenda,' in *Receptive Ecumenism and the Call to Catholic Learning: Exploring*

Він уточнює, що процес двосторонніх діалогів у певних випадках пройшов шлях від з'ясування протиріч до більшої відкритості та готовності навчатися від діалогових партнерів:

у той час як у двосторонніх процесах основна увага приділяється ретельному пошуку шляхів розв'язання вузлів історичних розбіжностей і спробам примирення різних доктринальних рамок і формулювань, деякі з них [...] вийшли за рамки спроб просто зблизити різні мови, які традиційно вважалися несумісними, до примирливої розмови, досліджуючи більш відкрите і більш сприйнятливий питання про те, що кожна традиція могла б на практиці плідно навчатися від іншої, причому таким чином, щоб збагатити, а не поставити під загрозу їхню відповідну цілісність.^[21]

Тут слід зазначити, що ставлення РКЦ до єкуменічного діалогу зазнало суттєвої трансформації після Другого Ватиканського собору (1962–1965). В рамках підготовки до собору папа Іоанн XXIII (1881–1963) створив Раду для сприяння християнській єдності.^[22] Учасники собору протягом його робочих сесій розробили низку документів, пов'язаних з єкуменічними відносинами. Мова йде про два декрети: Декрет про східні католицькі церкви *Orientalium Ecclesiarum*^[23] і Декрет про єкуменізм *Unitatis redintegratio*.^[24]

Декрет про єкуменізм складається з трьох розділів, кожен з яких відповідно розглядає принципи (розділ 1), практики (розділ 2) єкуменізму, а також відносини з протестантськими і православними церквами (розділ 3). Декрет про єкуменізм є дуже важливим для розуміння трансформацій, які відбулися у відносинах Римської церкви з іншими церквами і церковними спільнотами, а також загальної зміни ставлення католиків до єкуменічного діалогу. Редактор англomовної офіційної збірки документів собору, Волтер Еббот зазначає, що дивує як наявність певних речень і параграфів в документі, так і поява самого цього документу.^[25] Він констатує, що в документі «фокус скоріше на 'палом-

a Way to Contemporary Ecumenism, edited by Paul D. Murray (Oxford: Oxford University Press, 2008), 13.

[21] Murray, 'Receptive Ecumenism and Catholic Learning – Establishing the Agenda,' 13.

[22] Офіційний сайт див. <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en.html>

[23] 'Декрет про східні католицькі церкви' в *Документи Другого Ватиканського собору* (Львів: Свічадо, 1996): 171–86.

[24] 'Декрет про єкуменізм', в *Документи Другого Ватиканського собору*, 187–210.

[25] Walter M. Abbott, S.J., 'Ecumenism,' in *The Documents of Vatican II*, edited by Walter M. Abbott, Very Rev. Msgr. Joseph Gallagher, translation editor (New York: Guild Press, 1966), 338.

ницькій' Церкві, яка рухається до Христа, аніж на русі 'повернення' до Римо-католицької Церкви. [...] Собор відходить від твердження, що Католицька Церква є істинною Церквою та заявляє, що Ісус, через Свого Духа, діє в Церквах і Спільнотах поза видимими межами Католицької Церкви».^[26]

Досить високу оцінку декрету про єкуменізм Собору дали як протестантські,^[27] так і православні теологи.^[28]

Вказані вище трансформації відкрили нову епоху в єкуменічному русі і двосторонніх богословських діалогах. Діалог ВБА та РКЦ, який відбувається з 1984 року, є гарним прикладом як зміни загальної атмосфери у відносинах між церквами так і того, як діалог впливає на ці зміни. На даний момент відбулося три раунди діалогу: 1984–1988, 2006–2010 і 2017–2021. Нижче ми зробимо стислий огляд діалогів між ВБА і РКЦ, а також підсумкових документів цих зустрічей.

«Християнське свідчення у сучасному світі» (1984–1988)

Перший раунд діалогу охоплює період в чотири роки, протягом яких відбулося п'ять зустрічей. Головна мета цього раунду полягала у з'ясуванні певних спільних та відмінних рис між двома конфесійними традиціями. Окрім цього учасники діалогу також мали на меті:

1. Налагодити стосунки та підтримувати канал комунікації через діалог для взаємного порозуміння та саморозуміння.
2. Визначити нові можливості, а також прояснити існуючі труднощі щодо спільного свідчення з огляду на сучасну ситуацію у світі та повеління Христа проголошувати Євангеліє.
3. Усунути існуючі упередження між двома світовими конфесійними сім'ями.^[29]

Оскільки це була перша спроба розмови, вона явно була спрямована на прояснення певних аспектів, важливих для обох традицій.

^[26] Abbott, 'Ecumenism,' 338.

^[27] Edmund Schlink, 'Decree on Ecumenism,' in *Dialogue on the Way: Protestants Report from Rome on Vatican Council*, ed. by George A. Lindbeck (Minneapolis, MN: Augsburg, 1965), 186-230; Harding Meyer, "The [Vatican II] Decree on Ecumenism: A Protestant Viewpoint," *The Ecumenical Review* 37, no. 3 (December 31, 1985): 320-25, <https://research.ebsco.com/linkprocessor/plink?id=78aa068c-f7aa-32b8-9ee6-fa21344487a8>.

^[28] Иоанн Зизиулас, 'Unitatis Redintegratio: Размышления православного', в Иоанн Павел II и др., *В поисках христианского единства. К 40-летию принятия декларации Unitatis Redintegratio* (Диалог; Москва: ББИ, 2008): 36-50.

^[29] Baptist World Alliance, Pontifical Council for Promoting Christian Unity, *Summons to Witness to Christ in Today's World: A Report on Conversations 1984-1988* (Atlanta, GA: 1988).

Католицький теолог Томас Странскі у коментарі до офіційного звіту зазначає: «Звіт є лише початком початку, першими дошками на тому мості, який молитвою можна перекинути через глибоку прірву, що розділяє дві християнські спільноти».^[30] Разом з тим в документі зазначено, що в майбутньому не передбачається повного сопричастя двох спільнот, хоча це і не має стояти на заваді продовженню діалогу і спільному свідченню і праці (§58).

Кожна з п'яти зустрічей була присвячена обговоренню одного з аспектів центральної теми діалогу – християнське свідчення в сучасному світі:

- “Євангелізм/Євангелізація: місія Церкви” (18-21.07.1984, Західний Берлін, ФРН);
- “Христологія і навернення; Учніство: аспекти свідчення про Христа” (24-30.06.1985, Лос-Анджелес, Каліфорнія, США);
- “Церква як койнонія Духа” (2-7.06.1986, Нью-Йорк, штат Нью-Йорк, США)
- “Шляхи покращення спільного християнського свідчення; Прозелітизм та обмеження релігійної свободи” (13-18.07.1987, Рим, Італія);
- “Робота над фінальним звітом: Заклики до свідчення про Христа у сучасному світі” (18-23.07.1988, Атланта, Джорджія, США).

Сам звіт складається з трьох розділів. В першому розділі подано передумови, головну тему і здобутки, а також ретроспективний огляд зустрічей (§§1-3). Другий розділ містить спільну «відповідь на об'явлення Бога в Ісусі Христі, як це дано нам у Біблії, а також у вірі та практиці наших відповідних спільнот» (§4). В тексті зазначена принципова єдність стосовно сповідання Ісуса Христа Господом і Спасителем (§§5-12), приділена увага заклику до навернення (§§13-18), наголошена важливість свідчення про Христа в Церкві (§§19-23) і у сучасному світі (§§24-28), а також окреслені виклики спільному свідченню (§§22-44). Третій розділ перелічує сфери для подальшого з'ясування: «богословський авторитет і метод (§§45-47); форма Церкви як койнонії в Дусі (§48); зв'язок між вірою, хрещенням і християнським свідченням (§§49-51); форми євангелізму/євангелізації (§54); місце Марії у вірі та практиці (§§56-57)».^[31]

^[30] Thomas F. Stransky, CSP, “Comments on ‘Summons to Witness to Christ in Today’s World: A Report on the Baptist-Roman Catholic Conversations,’” <https://www.prounione.it/dialogues/b-rc/>, p. 3.

^[31] Про баптистське осмислення місця Марії в християнській практиці див. Paul S. Fiddes, ‘Praying with Mary and All the Saints,’ in *Baptists and the Communion*

Загалом слід зазначити, що цей раунд діалогу дійсно допоміг окреслити спільне та відмінне обох традицій. Він поклав початок розмові, а також визначив подальший напрямок, в якому слід рухатися. Можливо найбільш вагомим досягненням було те, що текст звіту знайшов для обох традицій спільний ґрунт в темі христології (§§6, 10, 11). Як буде видно з аналізу другого раунду діалогу і звіту, христологічна тема залишається найбільш значущою і конструктивною для розмови баптистів і католиків.

«Слово Боже в житті Церкви: Писання, традиція і койнонія» (2006–2010)

◆ Другий раунд діалогу відбувався також протягом чотирьох років, хоча самому діалогу передувала певна підготовча робота. На підготовчому етапі відбулося дві зустрічі, під час яких спочатку в Римі (Італія) були обговорені історичні і сучасні проблеми баптистів і католиків (3-4.12.2000), а потім в Буенос-Айрес (Аргентина) обговорили богословські питання баптистів і католиків в Латинській Америці, а також поняття *communio* і його потенціал для обговорення суперечностей (6-7.12.2001).

Самі ж пленарні зустрічі відбулися лише за п'ять років після підготовчого етапу. Цей раунд діалогу мав досягнути наступні цілі:

1. Поглибити взаєморозуміння, повагу та християнське ставлення один до одного;
2. Сприяти спільному життю учнівства в сопричасті триєдиного Бога;
3. Розвивати і поширювати спільне свідчення про Ісуса Христа як Спасителя світу і Господа всього живого;
4. Заохочувати до подальших спільних дій щодо етичних питань, в тому числі справедливості, миру та святості життя, відповідно до Божого задуму та для прославлення Божої слави.^[32]

Як бачимо, учасники діалогу будують на досягненнях попередніх зустрічей і мають на меті розвивати ці досягнення. Протягом пленарних зустрічей були обговорені теми, частину з яких окреслена в ході підготовчого діалогу:

of Saints: A Theology of Covenanted Disciples ed. Paul S. Fiddes, Brian Haymes, and Richard Kidd (Waco, TX: Baylor University Press, 2014): 73-102.

^[32] Baptist World Alliance, Pontifical Council for Promoting Christian Unity, *The Word of God in the Life of the Church: A Report of International Conversations between The Catholic Church and the Baptist World Alliance (2006-2010)* (Falls Church, VA; Roma: BWA-PCPCU, 2013), 3.

- “Авторитет Христа у Святому Письмі та Переданні” (10-15.12.2006, Бірмінгем, Алабама, США);
- “Хрещення та Вечеря Господня/Євхаристія як видиме Слово Боже в сопричасті Церкви” (2-8.12.2007, Рим, Італія);
- “Марія у спільноті Церкви” (14-20.12.2008, Дарем, Північна Кароліна, США);
- “Нагляд і першість у служінні Церкви” (13-19.12.2009, Рим, Італія);
- “Заключна зустріч: підведення результатів і робота над чернеткою звіту” (12-18.12.2010, Оксфорд, Велика Британія).^[33]

В рамках цих зустрічей учасники також обговорили низку тем, які були зазначені в попередньому звіті як ті, що потребують глибшого вивчення. Однак замість окремого розгляду ці теми були вписані в координати центральної теми раунду – «Слово Боже в житті Церкви: Писання, традиція і койнонія». Протягом кожної зустрічі учасники презентували дві чи три доповіді, які потім обговорювалися, а погоджені результати дискусії об'єднувалися в кінцеві підсумки зустрічі, які згодом увійшли в текст звіту.

Варто зазначити, що статус підсумкового документу – це «аналітичний документ, підготовлений учасниками діалогу».^[34] В той же самий час, як зазначає британський баптистський теолог Стівен Голмс, слід пам'ятати, що баптисти не мають якогось центрального органу чи основного теологічного тексту, до якого можна б було апелювати.^[35]

Основний текст звіту складається з п'яти розділів: «Койнонія триєдиного Бога і Церкви» (§§7-33), «Авторитет Христа у Писанні і переданні» (§§34-71), «Хрещення і Вечеря Господня: видиме слово Боже в койнонії Церкви» (§§72-131), «Марія як зразок учнівства в спільноті Церкви» (§§132-161), «Служіння нагляду (*episkope*) і єдність в житті Церкви» (§§162-204). Окрім цього звіт містить ввідний розділ (§§1-6) і заключні рефлексії (§§205-212).

Можливо найбільш важливими у звіті є параграфи, які відображають спільну позицію учасників діалогу. В тексті звіту ці параграфи **виділено жирним шрифтом**. Решта тексту, подана звичайним

^[33] Детальніший опис див. BWA, PCPCU, *The Word of God in the Life of the Church*, 3-7.

^[34] BWA, PCPCU, *The Word of God in the Life of the Church*, 2.

^[35] Stephen R. Holmes, 'Reflections on The Word of God in the Life of the Church: A Report of International Conversations Between the Catholic Church and the Baptist World Alliance, 2006-2010,' *American Baptist Quarterly* 31.1 (Spring 2012), 138.

шрифтом, і цей текст, за словами Пола Фіддеса, співголови Спільної міжнародної комісії, «або пояснюють досягнену згоду, або пояснюють відмінності, які залишилися».^[36]

В підсумкових ремарках учасники зазначають, що окрім христологічного центру всього діалогу та тринітарного розуміння койнонії вони знайшли спільне розуміння відносин між Писанням і традицією, які мають своє джерело в Божому одкровенні у Христі (§206). Також згоди дійшли в розумінні хрещення яке слід розуміти «не як поодинокую подію, а як частину цілої подорожі християнської ініціації» (§207).

«Динаміка Євангелія і свідчення Церкви сьогодні» (2017–2021)

◆ Третій раунд діалогу між ВБА і РКЦ відбувся у 2017-2021 рр. Формальному початку діалогу передувала підготовча зустріч, яка відбулася 16 травня 2016 року в Римі (Італія).

Після цього відбулося п'ять зустрічей, нормальний хід яких був перерваний глобальною пандемією COVID-19, через що довелося відкласти зустріч у 2020 році. Саме цим була викликана потреба в додатковій зустрічі в Zoom (16-18.06.2021) для спільного перегляду трьох перших зустрічей третього раунду, оновлення контакту учасників діалогу і планування наступних фаз діалогу. Зустріч у грудні 2021 року також проходила у змішаному форматі: очно для учасників з США і країн Карибського басейну і віртуально для всіх інших учасників.

Зустрічі

1. “Джерела спільного свідчення” (10-16.12.2017, Вейко, Техас, США).
2. “Контексти спільного свідчення” (10-14.12.2018, Рим, Італія).
3. “Виклики спільного свідчення” (9-13.12.2019, Варшава, Польща).
4. “Форми спільного свідчення” (6-10.12.2021, Дарем, Північна Кароліна, США).
5. Підготовка і редагування чернетки звіту (12-16.12.2022, Рим, Італія).

Нажаль, на даний момент звіт про діалог ще не опублікований, оскільки він все ще проходить узгодження учасниками розмови.^[37]

^[36] Paul S. Fiddes, ‘A Conversation in Context: Introduction to the Report, The Word of God in the Life of the Church,’ *American Baptist Quarterly* 31/1 (Spring 2012), 7.

^[37] Steven R. Harmon & Juan Usma-Gomez, ‘Baptist & Catholic Leaders Meet Pope Francis Amid Yearslong Dialogue Effort,’ *Word & Way* (December 20, 2022), <https://wordandway.org/2022/12/20/baptist-catholic-leaders-meet-pope-francis-amid-yearslong-dialogue-effort/>.

Підсумовуючи викладене вище, хочу зазначити, що діалог ВБА і РКЦ пройшов довгий шлях, який суттєво зблизив розуміння учасниками зустрічей певних аспектів теологічної традиції один одного. Віднайдення христологічного центру, розуміння койнонії як участі у житті триєдиного Бога, зближення в питаннях авторитету Святого Письма та його зв'язку з традицією, пасторського нагляду і хрещення – все це реальні результати реальної та копіткої роботи представників двох традицій.

Ознайомлення з цими документами, а також з результатами інших двосторонніх діалогів могло б допомогти українським баптистам здолати існуючі застарілі стереотипи стосовно представників інших традицій а також суттєво збагатити розуміння своєї власної теологічної спадщини. Можна відзначити, що подібні процеси вже тривають в глобальній баптистській спільноті. Важливим фактором, який може суттєво посприяти конструктивному навчанню від інших традицій, є концепція рецептивного екуменізму, яку ми розглянемо в наступному розділі статті.

РЕЦЕПТИВНИЙ ЕКУМЕНІЗМ: НА ШЛЯХУ ДО ДРУЖНЬОГО ДІАЛОГУ

◆ Початковий ентузіазм екуменічного руху та райдужні очікування швидких і позитивних результатів двосторонніх та багатосторонніх діалогів на шляху до видимої єдності змінилися відчуттям розчарування, втоми і дезорієнтації. Дехто говорить про настання кризи екуменічного руху^[38] чи «екуменічної зими»,^[39] в той час як інші більш стримано називають сучасний стан «перехідним періодом».^[40] Як би там не було, очевидно, що деякі форми екуменічного діалогу дещо вичерпали себе. Можливо саме тому на початку двадцятого століття низка теологів і практиків шукали нові способи оживити екуменічний діалог і співпрацю на різних рівнях. Зокрема були запропоновані концепції духовного екуменізму і рецептивного екуменізму.

Вважається, що батьком духовного екуменізму був французький католицький священик та ентузіаст екуменічного руху Пол Кутюр'є (1881-1953).^[41] Духовний екуменізм згадується в Декреті про екуменізм:

^[38] Вальтер Каспер, *Да будут все едино: Призыв к единству сегодня* (Диалог; Москва: ББИ, 2008), 21.

^[39] Antonia Pizzey, *Receptive Ecumenism and the Renewal of the Ecumenical Movement* (Brill's Studies in Catholic Theology, 7; Leiden: Brill, 2019), 1.

^[40] Майкл Кіннемон, Брайан Коуп, 'Общее введение' в *Экуменическое движение*, 9.

^[41] Див. 'Paul Couturier and Spiritual Ecumenism,' accessed 14.01.2025, <http://paulcouturier.faithweb.com/pcbiodgraphy2.html>. Також Regis Ladous, 'Spiritual

«Це навернення серця і святість життя разом з особистими і спільними молитвами за єдність християн треба вважати немовби душею всього екуменічного руху, тому цілком слушно їх можна назвати духовним екуменізмом» (UR §8).^[42] Пізніше цей підхід активно популяризував кардинал і почесний голова Папської ради сприяння християнській єдності Вальтер Каспер.^[43]

Духовний екуменізм вкорінений в молитві Ісуса про єдність учнів напередодні Його страждання (Ів. 17:21). Два ключових елементи духовного екуменізму – молитва і навернення. Молитва, персональна та спільна, є важливою, оскільки «єдність – це дар, то християнам необхідно молитися про неї разом».^[44] Навернення, своєю чергою, відкриває шлях до примирення та спілкування, а також «допомагає усвідомити, скільки шкоди спричинила гордіня та егоїзм, спори та засудження, презирство і зарозумілість».^[45] Таким чином, духовний екуменізм сприяє єднанню церков, виходячи як з духовної природи екуменічного руху, так і з розуміння єдності як дару та знамення Духа Святого.^[46]

Концепцію рецептивного екуменізму (РЕ) запропонував Пол Мюррей, британський католицький теолог, професор систематичної теології факультету теології і релігії Даремського університету. Концепція спочатку була презентована у якості статті, яку опублікував поважний «Міжнародний журнал з вивчення християнської Церкви»,^[47] а пізніше текст увійшов у програмну збірку «Рецептивний екуменізм і заклик до католицького навчання».^[48] Концепція народилася

Ecumenism,' in *Dictionary of Ecumenical Movement*, ed. Nicholas Lossky et al. (Geneva: WCC Publications, 1991), 948.

[42] Пор. Папська рада для сприяння християнській єдності, *Довідник застосування принципів і норм екуменізму*, §63 (Львів: Свічадо, 1993), 36.

[43] Див. наприклад Вальтер Каспер, *Руководство по духовному экуменизму* (Диалог; Москва: ББИ, 2008); він же, *Да будут все едино*, 224-51.

[44] Каспер, *Руководство по духовному экуменизму*, 12.

[45] Каспер, *Руководство по духовному экуменизму*, 13.

[46] Каспер, *Да будут все едино*, 251.

[47] Paul D. Murray, 'Receptive Ecumenism and Catholic Learning: Establishing the Agenda,' *International Journal for the Study of the Christian Church* 7 (2007): 279-301, <https://doi.org/10.1080/14742250701725785>.

[48] Paul D. Murray, 'Receptive Ecumenism and Catholic Learning: Establishing the Agenda,' in *Receptive Ecumenism and the Call to Catholic Learning: Exploring a Way for Contemporary Ecumenism*, edited by Paul D. Murray (Oxford: Oxford University Press, 2008): 5-25; див. також Paul D. Murray, 'Foreword. Receptive Ecumenism as a Leaning-in to the Spirit of Loving Transformation,' in *Receptive Ecumenism: Listening, Learning, and Loving in the Way of Christ*, Vicky Balabanski and Geraldine Hawkes, eds. (Adelaide: atf, 2018), xv-xxiii; та він же, 'Afterword. Receiving of Christ in the Spirit: The Pneumatic-Christic Depths of Receptive Ecumenism,' 157-70.

як дослідницький проєкт Центру католицьких досліджень Даремського університету у співпраці з деякими університетами Австралії, Європи і Північної Америки.^[49]

Рецептивний екуменізм близький але не тотожний духовному екуменізму. Духовний екуменізм наголошує на персональному вимірі ставлення до іншої традиції віри та факту розділення церков, в той час як рецептивний екуменізм включає міжособистісний та структурно-інституційний виміри.^[50]

У передмові до збірки Мюррей формулює головний принцип РЕ так: «кожна традиція повинна зосередитися насамперед на самокритичному питанні: “Чого ми можемо навчитися або прийняти з гідністю від різних інших, щоб сприяти нашому спільному зростанню до поглибленого сопричастя у Христі та Дусі?”».^[51] Тобто, замість підкреслено апологетичного підходу, коли учасники екуменічного діалогу намагаються донести іншим те, що вважають за потрібне їм знати, приймається інше базове припущення: кожна традиція є носієм дарів, які відображають істину, відкриту Богом у Христі. Це дуже важлива зміна, оскільки вона задає певний вектор відкритості та навчання від інших замість вчити їх. Саме тому мова йде про «рецептивний екуменізм та католицьке навчання».

Новий вектор вкорінений у фундаментальному переконанні, що «життя віри, особисте і спільнотне, або, краще сказати, церковне, завжди по суті є процесом повнішого, багатшого становлення тим, ким ми вже є; тим, до чого ми були покликані і ким нам судилося бути, і в чому ми вже беремо участь, хоча й частково. Це процес зростання і зміни – процес навернення – який в основі своїй є не втратою, не зменшенням, а знахідкою, звільненням, посиленням і збагаченням».^[52] Для Мюррея такий процес навернення не означає припинити бути католиком, англіканином чи баптистом, а навпаки – через пізнання іншого глибше пізнати свою традицію та стати католиком, англіканином чи баптистом в більшій мірі.

Попри такі досить привабливі принципи, припущення та цілі, перед РЕ серйозно постає питання про співіснування окремих традицій і їх

^[49] Paul D. Murray, 'Preface,' in *Receptive Ecumenism and the Call to Catholic Learning: Exploring a Way for Contemporary Ecumenism*, edited by Paul D. Murray (Oxford: Oxford University Press, 2008), ix. Я не буду описувати сутність та фази цього проєкту, оскільки це не актуально для цієї статті. Більше див. <https://www.durham.ac.uk/research/institutes-and-centres/catholic-studies/research/constructive-catholic-theology-/receptive-ecumenism/>.

^[50] Murray, 'Receptive Ecumenism and Catholic Learning,' (2008), 15.

^[51] Murray, 'Preface,' ix-x.

^[52] Murray, 'Receptive Ecumenism and Catholic Learning,' (2008), 6.

участь в екуменічному діалозі. Мюррей запитує: «як ми можемо серйозно сприймати особливість традиції та неминучу множинність різноманітних особливих традицій, яку вона передбачає, не впадаючи при цьому в замкнутий, релятивістський трайбалізм?»^[53] Іншими словами, він ставить питання про те, з якої перспективи оцінювати різні традиції. Оцінка різних традицій з перспективи «фундаменталістської об'єктивності» (foundationalist objectivity) видається Мюррею неприйнятною з огляду на сучасну епістемологію. Також він вважає, що не доводиться говорити про «спільну нейтральну основу».^[54]

Для вирішення цієї проблеми Мюррей звертається до неопрагматистської думки американського філософа Ніколаса Решера (Nicholas Rescher), який розглядає пізнання істини як прагматичний процес, в ході якого позиція постійно перевіряється і оновлюється через взаємодію з новими ідеями та культурними контекстами. Мюррей підсумовує позицію Решера наступним чином: «є сенс триматися за те, що є, доки воно продовжує стояти на ногах і демонструвати свою переконливість у світлі рекурсивної, експансивної, самокритичної взаємодії з викликом свіжого розуміння. Більше того, цей процес рекурсивного, експансивного, самокритичного виклику [...] є не лише питанням критичної перевірки, але й невід'ємним оновленням вже наявного у спільноти в світлі того, що може бути нею належним чином отримано».^[55] Мюррей називає позицію Решера «відданим плюралізмом» оскільки вона визнає плюралістичну реальність світу відмінностей і заявляє про легітимність і раціональність конкретної вкоріненої відданості в цьому контексті.^[56]

Концепція рецептивного екуменізму отримала позитивну оцінку від теологів різних християнських традицій, зокрема і баптистів.^[57] Нижче я розгляну внесок британського теолога, професора теології в Оксфордському університеті, Пол Фіддеса і американського теолога, професора історичної теології в університеті Гарднера-Вебба (Бойлінг Спрингс, Північна Кароліна, США), Стівена Гармона.^[58]

[53] Murray, 'Receptive Ecumenism and Catholic Learning,' (2008), 7.

[54] Murray, 'Receptive Ecumenism and Catholic Learning,' (2008), 7.

[55] Murray, 'Receptive Ecumenism and Catholic Learning,' (2008), 7-8.

[56] Murray, 'Receptive Ecumenism and Catholic Learning,' (2008), 8.

[57] Огляд рецепції концепту див. Gregory A. Ryan, 'The Reception of Receptive Ecumenism,' *Ecclesiology* 17 (2021): 7-28, doi:10.1163/17455316-bja10008.

[58] Steven Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future: Story, Tradition, and the Recovery of Community* (Waco, TX: Baylor University Press, 2016), 135-88; Steven Harmon, 'Baptist', in *The Oxford Handbook of Ecumenical Studies* ed. Geoffrey Wainwright and Paul McPartlan (Oxford: Oxford University Press, 2017): 171-86.

Фіддес застосував концепцію рецептивного екуменізму до баптистської традиції,^[59] розглянувши те, чого баптисти могли б навчитися від представників інших конфесійних родин стосовно традиції (передання), пасторського нагляду (*episkope*), хрещення і видимої церкви. Фіддес зазначає, що баптисти могли б поглибити своє розуміння традиції, запозичивши а) погляд на неї як на вірне передавання Євангелія наступним поколінням і розвиток вчення, яке вкорінене у свідченні Христа в церкві; б) через розширення «спільнотної герменевтики» за межі помісної церкви на зібрання церков в об'єднаннях і в екуменічних зборах; в) через більш часте використання символів віри в богослужінні, оскільки ці тексти представляють історію взаємодії триєдиного Бога з людством.^[60] Стосовно пастирського нагляду, Фіддес бачить можливість поєднання англіканського погляду на єпископат як знак апостольської спадкоємності і практики баптистів обирати регіональних служителів, які також можуть бути «фокусом єдності і тяглости» церков.^[61] Баптисти могли би трохи розширити свій погляд на хрещення немовлят, розглядаючи його в рамках ідеї «цілісного процесу ініціації», в якому Бог діє навіть серед найменших, а віра спільноти відіграє в цьому одну з головних ролей.^[62] Нарешті, баптистське розуміння видимої церкви, яке обмежено помісною громадою, могло б отримати інший вимір через засвоєння православного розуміння Вселенської Церкви. Тож баптисти могли б «мислити в категоріях постійного становлення видимою всієї католицької церкви».^[63]

Свою чергою Гармон вважає, що рецептивний екуменізм «доповнює соборний екуменізм «Віри і порядку» як екуменічна парадигма, в рамках якої можна передбачити, що прийняття міцної конфесійної ідентичності може сприяти пошуку видимої єдності Церкви, а не зміцненню її поділів».^[64] Він осмислює роль баптистських національних об'єднань (дено-

[59] Paul S. Fiddes, 'Learning from Others: Baptists and Receptive Ecumenism,' *Louvain Studies* 33, no ½ (2008): 57-73, <https://doi.org/10.2143/lst.33.1.2034336>. Більше про осмислення традиції баптистами див. Steven R. Harmon, *Towards Baptist Catholicity: Essays on Tradition and the Baptist Vision* (Studies in Baptist History and Thought, 27; Eugene, OR: Wipf & Stock, 2006); *Tradition and Baptist Academy* ed. Roger A. Ward & Philip E. Thompson (Studies in Baptist History and Thought, 31; Milton Keynes: Paternoster, 2010); Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future*, 91-112; *Baptists and the Christian Tradition: Towards an Evangelical Baptist Catholicity* ed. Matthew Y. Emerson, Christopher W. Morgan, and R. Lucas Stamps (Nashville, TN: B & H Academic, 2020).

[60] Fiddes, 'Learning from Others,' 63.

[61] Fiddes, 'Learning from Others,' 66.

[62] Fiddes, 'Learning from Others,' 68-69.

[63] Fiddes, 'Learning from Others,' 73.

[64] Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future*, 149.

мінацій) в процесі екуменічного діалогу на прикладі Кооперативного баптистського співтовариства (Cooperative Baptist Fellowship).

Гармон звертається до характеристик транслокальних об'єднань баптистів, запропонованих Ненсі Т. Аммерман, професоркою соціології релігії факультету теології Бостонського університету, а також поглядів пресвітеріанського теолога Баррі Енсін-Джорджа на деномінацію як еклезіологічну категорію.^[65] Аммерман вважає, що деномінації діють як *агенства*, через які помісні церкви отримують доступ до певних послуг та благ; *релігійні традиції*, які зв'язують членів об'єднань між собою; *культурні ідентичності*, які сприймаються таким чином зовнішнім світом і сприяють внутрішньому культурному життю; *соціальні інституції*, які підпорядковуються способу, за яким діють певні зразки соціально організованого життя.^[66] Енсін-Джордж визначає деномінацію як «структуроване утворення між громадою і церквою», яке є «тимчасовим, посередницьким, взаємозалежним, неповним і проникним втіленням церкви».^[67]

Стівен Гармон вважає, що розуміння деномінації, яке ґрунтується на поглядах цих науковців, допомагає розглядати деномінації як носії релігійної традиції. Це, своєю чергою, перегукується з розумінням традиції у філософа Аласдера Макінтайра,^[68] який вважає, що традиція розвивається через постійний внутрішній діалог щодо блага, яке ця традиція складає.^[69] Внутрішній діалог може допомогти церквам у визначенні елементів кафоличності, які збереглися і розвинулися в баптизмі. Також Гармон стверджує, що деномінації «служать справі видимої єдності, коли вони сприяють всередині і поза деномінаційною традицією як боротьбі з розділеннями, так і отриманню дарів попри існуючі розбіжності».^[70] Таким чином, ціль існування баптистських деномінацій – сприяти видимій єдності на шляху до більш повної койнонії.

Баптистська традиція історично вона увібрала в себе велику кількість дарів інших традицій, вважає Гармон. Це видно в доктринальному профілі баптистів, який увібрав великі христологічні та тринітарні вірування історичних символів віри, теологічний вплив англійських сепар-

[65] Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future*, 140-41; 143-47. Див. також *Denomination: Assessing an Ecclesiological Category*, ed. Paul M. Collins and Barry A. Ensign-George (Ecclesiological Investigations, 11; London: T&T Clark, 2011).

[66] Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future*, 140-41.

[67] Barry Ensign-George, 'Denomination as Ecclesiological Category: Sketching an Assessment,' in *Denomination: Assessing an Ecclesiological Category*, 6.

[68] Елесдея Макінтайр, *Після чесноти: Дослідження з теорії моралі* (Київ: Дух і літера, 2002), розділ 15.

[69] Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future*, 150-51.

[70] Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future*, 151.

ратистів, континентальних анабаптистів і реформатів Вестмінстерського віросповідання.^[71] Літургійні практики баптистів переукуються з порядком богослужіння ранньої церкви, вони використовують церковний календар, а інколи навіть лекціонарій. До того ж багата гімнографічна спадщина співу різних деномінацій знайшла відображення в збірках загального співу баптистів.^[72] Інший інструмент рецепції – освіта,^[73] завдяки якій студенти баптистських вишів мають доступ до різних теологічних поглядів. Останнім джерелом засвоєння дарів інших традицій є благочестя і духовні практики.

Здібність вбирати в себе та абсорбувати дари інших традицій Гармон називає «унікальною здібністю до рецептивного екуменізму»^[74] і цей процес, на його думку, має бути більш цілеспрямованим і усвідомленим. Гармон ілюструє цей процес у своїй спробі рецепції католицької концепції магістеріума, однак намагається вписати її в рамки еклезіології і теології вільних церков.^[75]

В практичному сенсі Гармон заохочує до активного вивчення звітів двосторонніх теологічних діалогів як на рівні служителів, так і на рівні помісних церков. Без рецепції їх результатів двосторонні діалоги не будуть мати скільки-небудь значного впливу на трансформацію нашого ставлення до інших. Інша пропозиція полягає у груповому вивченні документів католицького магістеріума: документи Другого Ватиканського собору, Катехізис католицької церкви, енцикліки тощо.^[76] Саме через сприйняття дарів інших та дарування своїх дарів церква зможе рухатися до екуменічного майбутнього.

ПІСЛЯМОВА

◆ Усталене, спрощене уявлення про людину, групу людей чи суспільні процеси, яке співставне з внутрішніми ідеалами і має дуже віддалене відношення до реальності називається стереотипом. Стереотипи – страшна сила. Новітня європейська історія продемонструвала наскільки легко група людей може переходити від упередженого ставлення до інших до геноцидних дій по відношенню до них. Процес переходу від упередженості до геноциду називається пірамідою ненависті.^[77] На цьому шляху

^[71] Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future*, 152-53.

^[72] Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future*, 153-59.

^[73] Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future*, 159-60.

^[74] Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future*, 160.

^[75] Harmon, *Towards Baptist Catholicity*, 39-69; Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future*, 165-88.

^[76] Harmon, *Baptist Identity and the Ecumenical Future*, 162-63.

^[77] Holocaust Centre for Humanity, 'Pyramid of Hate,' <https://www.holocaustcenterseattle.org/pyramid-of-hate>.

людина чи група людей проходить наступні фази: дії, що ґрунтуються на упередженості, дискримінація, жорстокість.

Нажаль, коли мова заходить про екуменічний рух і екуменічні відносини, українські баптисти у своїй більшості все ще знаходяться у полоні стереотипів. Сила стереотипів полонить не лише баптистів а й тих, хто дивиться на цю традицію як на сектантів, затятих противників екуменічного руху і двосторонніх теологічних діалогів. Насправді такі уявлення суперечать реальності як в історичному сенсі,^[78] так і в практичному. Короткий огляд діяльності ВБА, об'єднання, яке представляє світову родину баптистів, продемонстрував, що ця баптисти активно залучені в екуменічні відносини і мають чим похвалитися. Кращі представники баптистської теологічної спільноти знаходяться в центрі екуменічних дискусій, як це видно на прикладі діяльності і теологічного доробку Пола Фіддеса і Стівена Гармона. Вони не лише активні учасники екуменічної дискусії а й творчо переосмислюють нові підходи і намагаються застосувати їх до баптистської теологічної спадщини, збагачуючи її через прийняття дарів інших традицій.

Запропонований в цій статті огляд екуменічної діяльності баптистів а також концепції рецептивного екуменізму є запрошенням до активної рецепції здобутків двосторонніх діалогів і осмислення власної локальної ітерації баптистської традиції у їх світлі. Як зазначає Пол Мюррей, участь у рецептивному екуменізмі не має на меті забуття власної традиції, а навпаки – через пізнання іншого має допомогти глибше пізнати свою традицію і стати баптистом в більшій мірі.

Процес звільнення починається завжди з самого малого – усвідомлення того, що мною керують стереотипи, які, цілком можливо, не мають абсолютно ніякої відповідності у зовнішній реальності. Вони є лише плодом мого уявлення чи результатом соціалізації та засвоєння колективної пам'яті групи, до якої я належу. Усвідомлення цього може відкрити шлях до конструювання нової реальності, яка вже буде побудована не на некритично засвоєних образах інших, а на досвіді зустрічі з іншими та відкриття їх світу для себе.

^[78] Див. огляд ставлення баптистів до екуменізму в Harmon, 'Baptist', 172; William R. Estep, *Baptists and Christian Unity* (Nashville, TN: Broadman, 1966); William Jerry Boney and Glenn A. Igleheart, ed. *Baptists and Ecumenism* (Valley Forge, PA: Judson Press, 1980).

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

- Алексеев В., Григорьев А. *Религия антихриста*. Новосибирск: Посох, 1997.
- ‘Декрет про єкуменізм’. В *Документи Другого Ватиканського собору, 187–210*. Львів: Свічадо, 1996.
- ‘Декрет про східні католицькі церкви’. В *Документи Другого Ватиканського собору, 171–86*. Львів: Свічадо, 1996.
- Зизиулас, Йоанн. ‘*Unitatis Redintegratio*: Размышления православного’. В Йоанн Павел II и др., *В поисках христианского единства. К 40-летию принятия декларации Unitatis Redintegratio*. Диалог, 36–50. Москва: ББИ, 2008.
- Каспер, Вальтер. *Да будут все едино: Призыв к единству сегодня*. Диалог. Москва: ББИ, 2008.
- Каспер, Вальтер. *Руководство по духовному экуменизму*. Диалог. Москва: ББИ, 2008.
- Киннамон, Майкл и Брайан Коуп, сост. ‘Общее введение’. В *Экуменическое движение: Антология ключевых текстов*. Сост. Майкл Киннамон и Брайан Коуп, 1–9. Диалог. Москва: ББИ, 2002.
- Макінтайр, Елеседа. *Після чесноти: Дослідження з теорії моралі*. Київ: Дух і літера, 2002.
- ‘Отчет секции по единству. Третья Ассамблея ВСЦ, Нью-Дели, 1961.’ В *Экуменическое движение: Антология ключевых текстов*. Сост. Майкл Киннамон и Брайан Коуп, 101–106. Диалог. Москва: ББИ, 2002.
- Папська рада для сприяння християнській єдності. *Довідник застосування принципів і норм єкуменізму*. Львів: Свічадо, 1993.
- Abbott, Walter M. S.J. ‘Ecumenism.’ In *The Documents of Vatican II*. Ed. Walter M. Abbott, Very Rev. Msgr. Joseph Gallagher, translation editor, 336–40. New York: Guild Press, 1966.
- Baptist World Alliance, Pontifical Council for Promoting Christian Unity. *Summons to Witness to Christ in Today’s World: A Report on Conversations 1984–1988*. Atlanta, GA: 1988.
- Baptist World Alliance, Pontifical Council for Promoting Christian Unity. *The Word of God in the Life of the Church: A Report of International Conversations between The Catholic Church and the Baptist World Alliance (2006–2010)*. Falls Church, VA; Roma: BWA-PCPCU, 2013.
- Boney, William Jerry and Glenn A. Igleheart, ed. *Baptists and Ecumenism*. Valley Forge, PA: Judson Press, 1980.
- Collins, Paul M., and Barry A. Ensign-George, ed. *Denomination: Assessing an Ecclesiological Category*. Ecclesiological Investigations, 11. London: T&T Clark, 2011.
- Emerson, Matthew Y., Christopher W. Morgan, and R. Lucas Stamps, ed. *Baptists and the Christian Tradition: Towards an Evangelical Baptist Catholicity*. Nashville, TN: B&H Academic, 2020.
- Ensign-George, Barry. ‘Denomination as Ecclesiological Category: Sketching an Assessment.’ In *Denomination: Assessing an Ecclesiological Category*, ed. Paul M. Collins and Barry Ensign-George, 1–21. Ecclesiological Investigations, 11. London: T&T Clark, 2011.
- Estep, William R. *Baptists and Christian Unity*. Nashville, TN: Broadman, 1966.

- Fiddes, Paul S. 'A Conversation in Context: Introduction to the Report, The Word of God in the Life of the Church.' *American Baptist Quarterly* 31/1 (Spring 2012): 7–27.
- Fiddes, Paul S. 'Learning from Others: Baptists and Receptive Ecumenism.' *Louvain Studies* 33, no ½ (2008): 57–73, <https://doi.org/10.2143/lst.33.1.2034336>.
- Fiddes, Paul S. 'Praying with Mary and All the Saints.' In *Baptists and the Communion of Saints: A Theology of Covenanted Disciples*. Ed. Paul S. Fiddes, Brian Haymes, and Richard Kidd, 73–102. Waco, TX: Baylor University Press, 2014.
- Geychenko, Oleksandr. *Brotherhood in Christ: Towards a Ukrainian Baptist Perspective on Associations of Churches*. Studies in Theology Series. Carlisle, Cumbria: Langham Academic, 2024.
- Harmon, Steven R. *Towards Baptist Catholicity: Essays on Tradition and the Baptist Vision*. Studies in Baptist History and Thought, 27. Eugene, OR: Wipf & Stock, 2006.
- Harmon, Steven R. *Baptist Identity and the Ecumenical Future: Story, Tradition, and the Recovery of Community*. Waco, TX: Baylor University Press, 2016.
- Harmon, Steven R. 'Baptist', in *The Oxford Handbook of Ecumenical Studies*. Ed. Geoffrey Wainwright and Paul McPartlan, 171–86. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Harmon, Steven R. & Juan Usma-Gomez. 'Baptist & Catholic Leaders Meet Pope Francis Amid Yearslong Dialogue Effort.' *Word & Way* (December 20, 2022). <https://wordandway.org/2022/12/20/baptist-catholic-leaders-meet-pope-francis-amid-yearslong-dialogue-effort/>.
- Hinkle, Don. 'SBC Severs Ties with BWA as Theological Concerns Remain.' *Baptist Press* (15 June 2004), <https://www.baptistpress.com/resource-library/news/sbc-severs-ties-with-bwa-as-theological-concerns-remain/>.
- Holmes, Stephen R. 'Reflections on The Word of God in the Life of the Church: A Report of International Conversations Between the Catholic Church and the Baptist World Alliance, 2006-2010.' *American Baptist Quarterly* 31.1 (Spring 2012): 138–53.
- Ladous, Regis. 'Spiritual Ecumenism.' in *Dictionary of Ecumenical Movement*. Ed. Nicholas Lossky et al., 948. Geneva: WCC Publications, 1991.
- Meyer, Harding. "The [Vatican II] Decree on Ecumenism: A Protestant Viewpoint." *The Ecumenical Review* 37, no. 3 (December 31, 1985): 320–25, <https://research.ebsco.com/linkprocessor/plink?id=78aa068c-f7aa-32b8-9ee6-fa21344487a8>.
- Murray, Paul D. 'Receptive Ecumenism and Catholic Learning: Establishing the Agenda.' *International Journal for the Study of the Christian Church* 7 (2007): 279–301, <https://doi.org/10.1080/14742250701725785>.
- Murray, Paul D. 'Preface.' In *Receptive Ecumenism and the Call to Catholic Learning: Exploring a Way for Contemporary Ecumenism*. Ed. Paul D. Murray, ix–xv. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Murray, Paul D. 'Receptive Ecumenism and Catholic Learning – Establishing the Agenda.' In *Receptive Ecumenism and the Call to Catholic Learning: Exploring a Way to Contemporary Ecumenism*. Ed. Paul D. Murray, 5–25. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Murray, Paul D. 'Foreword. Receptive Ecumenism as a Leaning-in to the Spirit of Loving Transformation.' In *Receptive Ecumenism: Listening, Learning, and Lov-*

ing in the Way of Christ. Ed. Vicky Balabanski and Geraldine Hawkes, xv–xxiii. Adelaide: atf, 2018.

Murray, Paul D. 'Afterword. Receiving of Christ in the Spirit: The Pneumatic-Christic Depths of Receptive Ecumenism.' In *Receptive Ecumenism: Listening, Learning, and Loving in the Way of Christ*. Ed. Vicky Balabanski and Geraldine Hawkes, 157–70. Adelaide: atf, 2018.

Padilla, C. Rene. 'Come, Holy Spirit, Renew the Whole Creation.' In *Beyond Canberra: Evangelical Responses to Contemporary Issues*. Ed. Bruce J. Nicholls and Bong Rin Ro, 22–37. Oxford: Regnum/Lynx, 1993.

Pizzey, Antonia. *Receptive Ecumenism and the Renewal of the Ecumenical Movement*. Brill's Studies in Catholic Theology, 7. Leiden: Brill, 2019.

'Report.' In *The Second World Conference on Faith and Order held at Edinburgh, August 3-18, 1937*. Ed. Leonard Hodgson, 219–76. London: SCM Press, 1938.

'Reports of Sections: Unity.' In *The New Delhi Report: The Third Assembly of the World Council of Churches 1961*. Ed. W. A. Visser't Hooft, 116–35. London: SCM Press, 1962.

Ryan, Gregory A. 'The Reception of Receptive Ecumenism.' *Ecclesiology* 17 (2021): 7–28, doi:10.1163/17455316-bja10008.

Schlink, Edmund. 'Decree on Ecumenism.' In *Dialogue on the Way: Protestants Report from Rome on Vatican Council*. Ed. George A. Lindbeck, 168–230. Minneapolis, MN: Augsburg, 1965.

Stransky, Thomas F., CSP. "Comments on 'Summons to Witness to Christ in Today's World: A Report on the Baptist-Roman Catholic Conversations.'" <https://www.prounione.it/dialogues/b-rc/>

Visser't Hooft, W. A. 'The Significance of the World Council of Churches.' In *Man's Disorder and God's Design: The Amsterdam Assembly Series. A One-Volume Edition of Four Books*. Book I: The Universal Church in God's Design, 177–99. New York: Harper & Brothers, 1949.

Ward, Roger A. & Philip E. Thompson, ed. *Tradition and Baptist Academy*. Studies in Baptist History and Thought, 31. Milton Keynes: Paternoster, 2010.